

**Сауцьонков Віталій Миколайович,**  
аспірант кафедри політології, Одеський національний університет  
імені І. І. Мечникова, Україна  
*e-mail: sautonkov@onu.edu.ua,*  
*ORCID ID: 0000-0001-7592-6834*

## ПАНДЕМІЯ КОРОНАВІРУСУ ЯК ЧИННИК ПОСИЛЕННЯ НЕОАВТОРИТАРИЗМУ

*Аргументовано, що пандемія Covid-19 вплинула на політичну сферу, зокрема трансформацію політичних режимів. Доведено, що такі ситуаційні чинники, як пандемія, посилюють авторитарні характеристики політичного режиму, особливо в державах з нестійкою демократичною традицією. Визначено основні прояви посилення неоавторитаризму, які проявилися під час пандемії: порушення балансу між гілками влади; перенесення чергових виборів; запровадження нових методів масового спостереження; звуження гарантованих прав та свобод людини та громадянина; посилення цензури та контролю за медіа; тиск на опозицію та критичний сегмент громадянського суспільства та ін. Аргументовано, що пандемія коронавірусу деструктивно вплинула на якість демократії в державах з усіма типами політичних режимів, а особливо в державах з неповною демократією, гібридним та авторитарним режимами. Підтверджено гіпотезу, що автократичні державні лідери, відчувши в час пандемії переваги своєї розширеної компетенції, прагнуть зберегти свої додаткові повноваження.*

**Ключові слова:** політичний режим, неоавторитаризм, пандемія Covid-19, якість демократії.

**Постановка проблеми.** Від початку пандемії, коли уряди намагалися взяти епідеміологічну ситуацію під контроль, в управлінні багатьма державами почали помітно посилюватися неоавторитарні тенденції. Найперше це відбувалося в тих державах, які й до пандемії не були сповна демократичними, а відповідали характеристикам дефектної демократії, гібридного або й авторитарного режиму. Пандемія коронавірусу створила ситуацію, у якій уможливилось посилення тиску та контролю з боку влади. Оголошення надзвичайного стану через Covid-19 стало своєрідним виправданням для недемократичних або й репресивних дій державних інститутів: надання урядам додаткових повноважень, перенесення чергових виборів, тиск на медіа й правозахисників, обмеження прав та свобод громадян тощо. Усі недемократичні

новації пояснювалися владою винятково необхідністю захистити життя та здоров'я населення в умовах пандемії.

Водночас пандемія Covid-19 спровокувала посилення неоавторитарних тенденцій і в державах зі, здавалося б, стійкою демократичною традицією, повною демократією. Відтак очевидно, що ситуаційні чинники, на взірць аналізованої пандемії, наділені деструктивним потенціалом посилювати авторитарні тенденції в державному управлінні, погіршувати якість демократії, поглиблювати її дефекти. Наслідки цих процесів у державах з різними типами режимів істотно відрізняються з огляду на «стартові умови» в тій чи іншій країні, як-от: показники стійкості демократії, рівень активності громадянського суспільства, наявні гарантії прав та свобод людини тощо. Тож потребує вивчення вплив такого ситуативного чинника, як пандемія, на політичний режим у частині ймовірного посилення авторитарних характеристик.

***Аналіз останніх досліджень та публікацій.*** Тематика впливу пандемій на політичні режими лежить на перетині двох донедавна самостійних дослідницьких напрямків: 1) трансформація політичних режимів; 2) соціальні наслідки пандемій. Проблеми політичних режимів уже тривалий час актуальні для політичної науки, а вже друге десятиліття, відколи демократія почала занепадати та її якість знижуватися, вивчаються фактори, які впливають на ці процеси. Натомість тематика Covid-19 та його наслідків через новизну проблеми є порівняно новою, однак одразу почала вивчатися з позицій соціальних, природничих та інших наук. Власне, у вітчизняній політичній науці досліджень впливу пандемії коронавірусу на посилення авторитарних тенденцій в управлінні державою не проводилося. Натомість певні аспекти проблематики на прикладі кейсів окремих держав (як демократичних, так і неоавторитарних) вивчалися західними дослідниками (Д. Вонг, Т. Карозерс, С. Томпсон, К. Хольц-Баха та ін.).

***Формулювання цілей.*** У статті ставляться завдання: 1) з'ясувати, чи чинник пандемії Covid-19 трансформує політичні режими в напрямі посилення неоавторитарних характеристик; 2) визначити, які механізми та інструменти застосовували владні інститути в різних державах під час пандемії для реалізації ініціатив з недемократичними цілями; 3) довести / спростувати робочі гіпотези про те, що (а) пандемія коронавірусу посилила авторитарні процеси в державах з усіма типами політичних режимів (як і з повною, так і з неповною демократією, а також гібридним та авторитарним режимом), однак результат був узалежнений від сформованості демократичної традиції, позиції громадянського суспільства тощо; (б) політичні лідери-автократи, відчувши під час пандемії переваги своєї розширеної компетенції, намагатимуться зберегти додаткові повноваження в постпандемічний період.

**Виклад основного матеріалу.** Пандемія Covid-19 синхронізована в часі з посиленням занепаду демократії та висхідною автократизацією в усьому світі. Оскільки держави реагують на пандемію надзвичайними заходами, то здоров'я демократії опинилося під додатковими загрозами. В умовах пандемії коронавірусу автократизація отримала додатковий імпульс [1]. У звіті про верховенство права за 2020 р. Європейська комісія назвала пандемію Covid-19 «стрес-тестом на стійкість верховенства права» [2, р. 6]. Мабуть, це ще й тест і на стійкість демократії, і правової держави, і громадянського суспільства. Пандемія, яка загрожувала здоров'ю, супроводилася «конституційною пандемією» [3].

Такі ситуаційні чинники, як пандемія Covid-19, посилюють авторитарні характеристики політичного режиму [4], особливо в державах з низькою якістю демократії. Пандемія стала приводом, передусім недемократичним або неліберальним урядам, для порушення балансу між гілками влади, перенесення чергових виборів, запровадження нових обмежень прав та свобод громадян, посилення тиску на опозицію, обмеження проведення масових заходів, масового спостереження тощо. Для політиків-автократів пандемія коронавірусу та комплекс її соціально-економічних наслідків стали сприятливим тлом для зміцнення виконавчої гілки влади, обмеження свободи слова та тиску на критичні до влади медіа. За оцінкою Т. Карозерса та Д. Вонга, «нищівний біологічний вірус перетворився на згубний політичний вірус» [5].

Неоавторитарні режими тільки на перший погляд видаються стійкими, а насправді вони є крихкими. Саме тому їх лідери постійно шукають механізми посилення їх стійкості. Власне, пандемія коронавірусу створила в глобальному масштабі унікальну можливість для політиків-автократів консолідувати владу, зміцнити свій контроль над законодавчою та судовою гілками влади, перевірити, наскільки вдасться обмежити права та свободи громадян. Реалізація таких завдань уможливилася завдяки сформованому в багатьох спільнотах запиту на сильних політиків-автократів. Атмосфера пандемії посилила попит на лідерів, які б могли стабілізувати ситуацію. В умовах кризи такого масштабу, як була зумовлена Covid-19, громадяни хотіли побачити швидку та комплексну відповідь, яку гіпотетично міг би дати лише сильний уряд. Однак, попри такий соціальний запит, багато авторитарних лідерів обрали шлях відкидання факту пандемії та її соціальних наслідків, наприклад Г. Бердимухамедов (Туркменістан), Е. Рахмон (Таджикистан), О. Лукашенко (Білорусь), Дж. Магуфулі (Танзанія), П. Нкурунзізі (Бурунді) та ін.

Якщо демократичний режим у тій чи іншій державі є справді достатньо стійким, то оголошення режиму надзвичайної ситуації не стало підґрунтям для спроб підризу конституційного ладу, звуження прав та свобод людини і громадянина. Цього не дозволили б зробити ще й активні національні гро-

мадянські суспільства. Однак у стійких демократіях за час пандемії коронавірусу також зустрічалися ініціативи влади, необхідність яких видалася сумнівною, хоч чітко авторитарного умислу в їх пропусванні не було.

Однак у недемократичних режимах та в державах зі ще нестійкою демократичною традицією неоавторитарні лідери під час пандемії коронавірусу обґрунтовували свої ініціативи «турботою» влади про життя та здоров'я громадян. Очевидно, що істинними пріоритетами були, наприклад, намір посилити інститут глави держави, зміцнити партію влади, збільшити підконтрольність і підзвітність главі держави інших органів влади тощо.

Зауважимо, що в окремих неоавторитарних державах заперечувався сам факт пандемії коронавірусу. Наприклад, Туркменистан наполягав на відсутності інфікованих на своїй території; у хворих діагностували переважно пневмонію. Світову реакцію на коронавірус туркменська влада вважала політизованою. Раніше тут замовчувалися факти й про інші хвороби, наприклад ВІЛ/СНІД. Це відповідає недемократичному характеру влади, яка хоче запобігти висхідному невдоволенню народу, будь-якій критиці влади народом за неефективне управління системою охорони здоров'я та іншими сферами.

Авторитарний підхід до протидії коронавірусу виражено проявився в КНР, де спершу застосовувалася тактика замовчування, а потім – тотального контролю. Цензура, створення гарячих ліній для інформаторів, заходи ізолювання, стеження через мобільні застосунки, використання електронних браслетів тощо – такі авторитарні підходи використовувалися для стримування вірусу, хоч вони й мали позитивний результат для зупинення поширення інфекції.

Виділимо ті ознаки, які засвідчують посилення авторитарних тенденцій у державному управлінні під час пандемії коронавірусу. *Першою* такою ознакою, на нашу думку, є намагання влади якнайбільше розширити повноваження виконавчої гілки влади та зберегти їх якнайдовше. Це мало наслідком обмеження демократичного контролю за діями уряду. Проілюструємо це на прикладі Угорщини та Індії.

В Угорщині 30 березня 2020 р. парламент ухвалив закон [6], відповідно до якого уряд під час надзвичайного стану (пандемії зокрема) може керувати державою за допомогою прийнятих декретів. При цьому не визначено, у який момент цей закон припиняє свою дію й уряд уже не зможе видавати декрети з силою закону. Прийняттям такого нормативно-правового акта угорський парламент сам же ослабив свої гарантії виконувати свою роль ефективного нагляду. Цей акт був розкритикований міжнародними інституціями та демократичною громадськістю через побоювання, що він призведе до затяжного надзвичайного стану, а уряд В. Орбана скористається цим для ще більшого тиску на ліберально-демократичні цінності, права людини. Наступні місяці після введення в дію згаданого закону показали, що розширені повноваження

уряду дозволили прем'єр-міністру В. Орбану фактично одноосібно керувати країною, а прийняті на цьому етапі рішення погіршили якість демократії в Угорщині настільки, що нині її уже не вважають демократією, а автократією (гібридний режим виборчої автократії [7]). Відзначимо, що угорський прем'єр-міністр В. Орбан спершу хотів безстроково мати надзвичайні повноваження, але на тлі міжнародної критики все ж був вимушений звертатися до парламенту за їх пролонгацією. В Угорщині надзвичайний стан через пандемію коронавірусу завершувався 31 травня 2022 р., однак 24 травня 2022 р. на тлі війни на теренах України В. Орбан оголосив початок надзвичайного стану воєнного часу. Відтак війну на території держави-сусіда, від якої угорська влада намагається максимально дистанціюватися, формально було використано як підставу для чергового продовження надзвичайних повноважень уряду. Це, власне, підтверджує гіпотезу про те, що керівники-автократи, відчувши в часі пандемії переваги розширеної компетенції, шукають інші підстави, шляхи для збереження своїх додаткових повноважень.

В Індії для розширення повноважень виконавчої влади під час пандемії коронавірусу було використано закон 2005 р. про ліквідацію наслідків стихійних лих (Disaster Management Act 2005). Пандемія коронавірусу підпала під дію такого закону, отже уряд міг неодноразово пролонгувати карантин і загалом уживати всіх заходів, які вважав необхідними або доцільними. Наведемо лише два приклади з таких урядових рішень, прийнятих 24 березня 2020 р. урядом Н. Моді. Вони мали як позитивні, так і драматично-негативні наслідки: 1) припинення роботи усіх видів громадського транспорту, через що тисячі іноземних мандрівників не могли тривалий час виїхати з Індії [8]; 2) 21-денна заборона на вихід з дому для абсолютної більшості громадян. Ураховуючи демографічні характеристики Індії, це стало прикладом наймасштабнішого карантинного обмеження в історії людства [9]. Згадані рішення уряд прийняв самостійно завдяки указам, без участі парламенту, у якому неодмінно відбулися б дебати, обговорення, голосування щодо таких дискусійних рішень.

У багатьох державах усю вертикаль влади було залучено для посилення контролю за громадянами, бізнесом, громадянським суспільством, хоча потреба в частині таких заходів була дискусійною, а покарання за недотримання вимог періоду карантину видаються надмірними. Тобто авторитарні тенденції в управлінні посилюються в результаті надання владі додаткових повноважень долати пандемію. Якщо відбуватиметься зловживання надзвичайними повноваженнями (не лише під час пандемії коронавірусу, а загалом), то це створить серйозний виклик головній меті сучасного конституціоналізму – обмежити державну владу заради збереження свободи.

*Другою ознакою посилення авторитарних тенденцій під час пандемії коронавірусу стало вжиття владою надмірних і непропорційних надзвичайних*

заходів. Потреба в деяких обмеженнях видається сумнівною. Ці заходи становили серйозну небезпеку для прав людини та громадянських свобод. Вони спостерігалися не лише в державах з неповною демократією, гібридним, авторитарним режимом, а й у тих державах, які наразі відповідають стандартам повної демократії. Проілюструємо це на прикладах двох держав – Боснії та Герцеговини й Індії.

У Боснії та Герцеговині влада запровадила численні обмеження: комендантська година вводилася на невизначений термін; свобода пересування була різко обмежена; в інтернеті оприлюднювали імена людей, яким влада наказала самоізолюватися через потенційне / підтвержене інфікування тощо. Поліція мала «свободу діяльності», особливо щодо тих, хто порушив заходи самоізоляції [10]. Було запроваджено додаткові карантинні обмеження в центрах розміщення біженців, які були позиційовані владою основною загрозою поширення коронавірусу. Влада озвучувала необхідність ізоляції біженців «за колючим дротом під пильним наглядом поліції» [11]. При цьому на момент прийняття такого рішення щодо біженців у місцях їх перебування не було зафіксованого жодного випадку інфікування. Також для підтримки правопорядку залучалися навіть воєнізовані сили антитерористичних підрозділів. Користувачі соціальних мереж каралися штрафами (до 4,5 тис. євро) за розміщення у своїх профілях інформації про пандемію, якщо, за оцінками влади, вона була дезінформацією, поширенням неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення. Видається, що чимало владних ініціатив у Боснії та Герцеговині вийшли за межі необхідних для ефективного стримування та уповільнення поширення Covid-19. У деяких випадках ці заходи не лише були антидемократичними, а й не сприяли завданню охорони життя та здоров'я населення.

Індія, мабуть, є наймасштабнішим прикладом надмірних і непропорційних заходів авторитарного характеру. На помешкання, де перебували на карантині громадяни, кріпили попереджувальні наліпки, людям ставили на відкриті ділянки тіла печатки, які сигналізували про їх можливе інфікування. Це мало соціальні та психологічні наслідки, сегрегацію, різні форми дискримінації тощо [12]. У штаті Карнатака влада оприлюднила імена та адреси тих, хто перебуває на домашньому карантині після повернення з-за кордону (близько 20 тис. осіб). Такі дії індійської влади істотно порушили приватне життя людей, призвели до витоку конфіденційної інформації (місце проживання, номер телефону, паспортні дані), яка набула характеру вірусного контенту. Очевидно, що протидія пандемії в державі з населенням 1,4 млрд осіб є надскладним завданням, однак комплекс державних заходів має бути організований так, щоб мінімізувати порушення прав та свобод людини.

Також у межах оцінки тих заходів, до яких вдавалися в різних державах під час сплеску пандемії коронавірусу, не можна обійти обмеження права на



мирні зібрання. Йдеться про те, що влада намагалася обмежити навіть акції, які були організовані з дотриманням соціального дистанціювання, передбачали користування засобами індивідуального захисту, а також одиночні протести, протести в колонатах автотранспорту тощо. Пандемія, за нашими оцінками, була вигідною для правителів-автократів, адже вона почалася тоді, коли різноманітні ненасильницькі протестні рухи були дуже активні. У 2019 р. відбулося особливо багато протестів різного типу по всьому світу – Гонконг, Ліван, Венесуела, Болівія, Росія, Сербія, Чилі, Іран тощо. Отже неоавторитарні політики знайшли законне обґрунтування заборонити масові акції. Ефект від таких заборон був би уповні відповідний планам влади, якби не процеси цифровізації. Завдяки інформаційно-комунікаційному прогресу громадсько-політичний активізм швидко був адаптований під вимоги соціального дистанціювання. Мова передусім про онлайн-активізм, хоча і його авторитарні уряди обмежували переслідуваннями за поширення «дезінформації», а також вдавалися до обмеження / відключення інтернету. Тут уже очевидне обмеження іншого права людини – на інформацію.

*Третьою* ознакою посилення авторитарних тенденцій під час пандемії ми визначили обмеження свободи слова, тиск на медіа, цензуру. У період пандемії посилювався тиск, підозри або й проявилася відкрита ворожість правителів-автократів до думки громадянського суспільства, незалежних голосів, вільної журналістики. У тих державах, де і до пандемії функціонував авторитарний режим, названі проблеми посилювалися максимально. 17 березня 2020 р. ніби-то для стримування поширення Covid-19 було призупинено друк і розповсюдження всіх газет в Ємені, Омані, Йорданії, Марокко [13]. Також ці процеси відбувалися в Тунісі та низці інших авторитарних держав. Усі обмеження щодо преси стосувалися як національних, так і закордонних видань. Влада не конкретизувала часові рамки обмежень. Ще одна авторитарна держава, Іран, 31 березня 2020 р. призупинила друк і розповсюдження всіх газет; при цьому на інтернет-комунікацію ще 2002 р. було запроваджено значні обмеження.

Відзначимо, що згадані обмеження мали доволі тривалий характер. Наприклад, у Марокко друковані версії видань було відновлено 26 травня 2020 р., в Омані – 17 серпня 2020 р. Щодо деяких держав, як-от Ємен, інформація про відновлення випуску та розповсюдження друкованих видань відсутня, тому не виключено, що обмеження періоду карантину так і не було знято. Період пандемії був використаний автократами для того, щоб прийняти та ввести в дію закони про «фейкові новини», «дезінформацію». Цими законами передбачена кримінальна відповідальність за критику дій урядів. Наведемо кілька прикладів таких нормативно-правових новацій у неоавторитарних державах:

– у Камбоджі 10 квітня 2020 р. парламент прийняв законодавчий акт, який унормовував питання управління країною в умовах надзвичайного стану. За-

кон передбачив заходи контролю за медіа, а також визначив покарання за низку складів злочинів з непропорційно великими санкціями (до 10 років позбавлення волі) [14, р. 158];

– ухвалені в Російській Федерації 31 березня 2020 р. у відповідь на Covid-19 правові норми передбачили покарання ЗМІ та персонально журналістів за поширення «свідомо неправдивої інформації», пов'язаної з надзвичайними ситуаціями, природними або спричиненими людиною. Поправки до ст. 207 Кримінального кодексу Російської Федерації ввели дві групи санкції: для фізичних осіб (журналістів, блогерів тощо) – штраф у розмірі, еквівалентному 25 тис. дол., або ув'язнення до 5 років; для юридичних осіб – штраф, еквівалентний 127 тис. дол., що зазвичай має наслідком доведення такого ЗМІ до банкрутства. Будь-яка критика дій влади, оприлюднена в медіа будь-якого типу на тему пандемії, могла бути кваліфікована як поширення неправдивих новин, що становлять загрозу здоров'ю людей;

– в Узбекистані 26 жовтня 2020 р. було внесено зміни до кримінального та адміністративного кодексів за поширення неправдивої інформації про пандемію та карантинні заходи. Передбачено такі можливі санкції: штраф, еквівалентний 4,3–8,6 тис. дол.; 300–360 годин громадських робіт; виправні роботи строком від 2 до 3 років; обмеження волі на строк до 3 років, позбавлення волі на строк до 3 років [15]. Обмеження свободи слова, цензура, допити, залякування журналістів і блогерів за повідомлення про проблеми, пов'язані з пандемією, вже стали нормою для влади Узбекистану [16].

У багатьох європейських державах, і навіть тих, які входять до ЄС, під час пандемії коронавірусу було посилено тиск на свободу слова та ЗМІ в період пандемії [17, р. 31]. Державами, де тиск на журналістів був сильним і до пандемії, а чинник Covid-19 був використаний владою для посилення обмежень свободи медіа, є найперше Угорщина та Сербія [18]. В Угорщині криміналізовано поширення «неправдивої» чи «спотвореної» (за висновками влади) інформації про пандемію. Передбачено санкції до п'яти років ув'язнення.

Зауважимо, що в межах ЄС схожі надзвичайні ініціативи хоч і озвучувалися в Болгарії та Румунії, але їх зазвичай швидко блокували або скасовували. До прикладу, в Болгарії уряд Б. Бойкова ініціював внесення змін до кримінального кодексу за поширення «неправдивої» інформації про пандемію (санкція – до 3 років позбавлення волі або штраф у розмірі, еквівалентному до 5 тис. євро). Однак президент Болгарії Р. Радев під тиском громадянського суспільства наклав вето на цей нормативно-правовий акт.

Уряд Сербії під час пандемії також намагався контролювати потік інформації про пандемію. За розпорядженням уряду (Decree 05 No. 53–2928/2020), заклади охорони здоров'я та органи місцевого самоврядування були зобов'язані передавати всю інформацію про Covid-19 до кризового штабу, який очолює



прем'єр-міністр. Поширення інформації про коронавірус серед громадськості неуповноваженими особами спричиняло правові наслідки за поширення дезінформації під час надзвичайної ситуації. Були випадки переслідування журналістів за критику влади з питань протидії коронавірусу. Утім позитив є в тому, що після звернення президента Сербії А. Вучича уряд А. Брнабіч скасував цей указ [19].

*Четвертою ознакою посилення авторитарних тенденцій під час пандемії, на нашу думку, є посилення відчуження влади від народу.* Глави багатьох авторитарних держав замість того, щоб бути зі своїми народами під час пандемії, обрали ізоляцію для самоубезпечення. Пандемія продемонструвала, що представники влади в умовах недемократичних режимів ставлять на перше місце свої інтереси, а не народу. Наведемо лише кілька прикладів:

– президент Камеруну П. Бія у розпал пандемії весною 2020 р. «зник» на понад два місяці з публічного поля. Утім за сорок років його президентства камерунці неодноразово стикалися з періодичною тривалою непублічністю глави держави;

– президент Нікарагуа Д. Ортега двічі під час пандемії «зникав», при цьому один раз – на понад місяць;

– президент Еритреї І. Афеверкі від середини лютого до середини квітня 2020 р. не спілкувався зі своїм народом. 18 квітня 2020 р. було оприлюднено відеозапис короткого звернення президента, записаного в невідомому місці. Показово, що президент-автократ лише сказав про те, що пандемія не має перешкодити розпочатим ним раніше планам розвитку. Натомість про те, як зупинити інфікування населення і вирішувати пов'язані з пандемією соціально-економічні проблеми І. Афеверкі не вважав за потрібне говорити;

– президент Російської Федерації В. Путін самоізолювався в Ново-Огарьово та інших державних резиденціях. Персональне спілкування було максимально звужене, а донесення до громадськості негативних новин про інфікування російський президент переклав на підлеглих.

*П'ятою ознакою посилення авторитарних тенденцій під час пандемії є посилення цифрового та фізичного спостереження влади за населенням.* У великих містах КНР, зокрема в Шанхаї, роботи частково виконували функції поліцейських, скануючи обличчя людей. Програми стеження за громадянами було використано в 29 країнах світу<sup>1</sup>, а технології фізичного нагляду – в 11 країнах<sup>2</sup>. У всьому світі налічувалося 53 мобільні застосунки для відстежен-

<sup>1</sup> Австралія, Австрія, Бахрейн, Болгарія, Гана, Ісландія, Індія, Індонезія, Ізраїль, Іспанія, Італія, Киргизстан, КНР, Колумбія, Кіпр, Мексика, Норвегія, Пакистан, Південна Корея, Північна Македонія, Польща, Сінгапур, Словаччина, США, Таїланд, Туреччина, Україна, Філіппіни, Чехія.

<sup>2</sup> Австралія, Бахрейн, Бельгія, Велика Британія, Індія, Іспанія, Китай, Південна Корея, Росія, США, Україна.

ня переміщення громадян, причому 13 застосунків не мали політики конфіденційності, а 29 із них використовували дані GPS та стежили за людьми в реальному часі. І це відбувалося як в авторитарних, так і в демократичних державах.

Відстеження пересування людей за допомогою мобільних застосунків та в інші способи супроводжується питаннями щодо безпеки особистих даних. Це активізує дискусії про виправданість таких заходів з огляду на їх невідповідність демократичному принципу охорони приватності. Загалом пандемія коронавірусу показала, наскільки технологічний прогрес важливий для порятунку людей і водночас – наскільки він може погіршувати якість демократії, нівелювати гарантії прав людини, якщо влада схильна до авторитарних методів.

*Шостою ознакою посилення авторитарних тенденцій під час пандемії є перенесення або й скасування чергових виборів. Так, у період лютий – липень 2020 р. щонайменше 68 держав і територій відклали проведення виборів через Covid-19. Також сталася криза міжнародного спостереження за виборами [20]. Окремі кандидати в президенти, які обіймали на поточний момент посаду глави держави (наприклад – сербський президент А. Вучич), використовували своє посадове становище та перенесення виборів у часі для своєї прихованої реклами під час поточних заходів, пов'язаних із протидією коронавірусу. Інші ж кандидати опинилися у вкрай не вигідному становищі, бо карантинні обмеження не дозволили проводити зустрічі з виборцями та інші класичні форми передвиборчої агітації.*

Гонконг є прикладом того, як авторитаризм під час пандемії посилювався через електоральні інструменти. Чергові вибори до парламенту (Законодавчої ради Гонконгу) мали відбутися 6 вересня 2020 р., але були перенесені нібито з мотиву ризиків для здоров'я населення. Власне, це перенесення виборів відбувалося на тлі стрімкої автократизації, підриву гарантій правосуддя тощо. Тож перенесення виборів було сприйнято не як інструмент убезпечення населення від інфікування, а як удар по продемократичних силах, які сподівалися вперше досягнути більшості в парламенті на хвилі масових антиурядових протестів у 2019–2020 рр.

Багато з урядових заходів, запроваджених у відповідь на Covid-19, були дегуманізуючими. Вони заперечували людську автономію, гідність та індивідуальність в ім'я потенційного «колективного блага», «суспільних потреб» або «національних інтересів». Такі владні ініціативи символізують патерналістський авторитаризм / тоталітаризм, у якому індивід є рухомим капіталом держави й об'єктивується для власного блага. Поява дронів, коптерів з камерами для фіксації тих, хто перебував на вулицях; вимога пред'явити документи, щоб виправдати своє перебування в громадському місці; відстеження та

оприлюднення переміщень особи в інтернеті – це лише кілька способів створити атмосферу (свого роду паноптикум), який докорінно змінює поведінку людини та її ставлення до влади. Громадяни відчужуються від громадських просторів, які переходять під час надзвичайних станів зі суспільного надбання в розряд надбання держави. Правоохоронці перетворюються з органів, які слугують суспільству, громаді та державі, на органи служіння виключно інституту держави.

Стеження за пересуванням, цензура, обмеження різних прав та свобод людини під час пандемії коронавірусу підтвердили виключні права інституту держави запроваджувати заходи без надійних доказів того, що ці заходи є науково обґрунтовані, будуть мати виключно позитивний ефект. Очевидно, що будь-які юридичні новації, спрямовані на протидію пандеміям, неминуче стикатимуться з проблемою балансу між колективними інтересами та індивідуальними правами на приватне життя, свободу пересування, особисту недоторканність тощо.

Не виключено, що авторитарні режими завдяки своїм репресивним характеристикам мають певні переваги в частині мобілізації населення на подолання вірусу. Однак вони вже зарекомендували себе у 2020 р. як неефективні на ранніх етапах поширення хвороби, коли інфекційне захворювання ще не набуло масштабного характеру, однак влада вже остерігалася розголосу, придушувала критичне обговорення [21, р. 445].

Окремі інструменти контролю й обмеження справді показали ефективність у протидії коронавірусу, але збереглися залишкові ризики. Передусім вони пов'язані з неправильним використанням, захистом персональних даних. Також актуальним залишається питання, чи після завершення пандемії будуть зняті всі обмеження, а також скасовані додаткові повноваження інститутів влади тощо. Є припущення, що автократичні правителі, отримавши певні додаткові важелі впливу і відчувши їх переваги, не бажатимуть повною мірою повертатися до попереднього правового статусу. Після того як інфікування населення пішло на спад, окремі лідери-автократи озвучили міркування про доцільність збереження окремих нововведень з огляду на незавершений характер пандемії, ймовірність нових «хвиль» захворюваності на Covid-19 чи інші інфекційні недуги, коли запроваджені обмеження знову будуть виправдані.

Ті управлінські нововведення, які підривають баланс між гілками влади, обмежують права і свободи громадян, виправдані, лише якщо беззаперечно необхідні для охорони життя та здоров'я населення, а також мають чітко окреслений термін. Надзвичайне законодавство та заходи мають перебувати під правовим контролем і регулярно переглядатися на предмет того, чи вони все ще необхідні, пропорційні та ефективні для подолання тих загроз, які їх

зумовили. Якщо в умовах демократичного режиму такі правила здебільшого дотримані, то в умовах авторитаризму вони не є пріоритетними, хоча формально можуть декларуватися владою.

**Висновки.** Пандемія коронавірусу стала каталізатором погіршення якості демократії та посилення авторитарних тенденцій у державному управлінні. Авторитарні режими скористалися пандемією коронавірусу для зміцнення своєї стійкості. У тих державах, де функціонують демократичні режими, якість демократії також знизилася під впливом наслідків владних ініціатив. Усі ці процеси в комплексі деструктивно вплинули на якість демократії у світі. Отже за час пандемії коронавірусу посилилася «пандемія автократизації». Політики-автократи навіть після істотного зменшення масштабів інфікування намагаються якнайдовше втриматися в межах політичного поля. Очевидно, що той тиск, який здійснювався на демократію та права людини під час пандемії коронавірусу, буде зберігати тривалий деструктивний ефект. Нині уже очевидні наслідки в частині посилення неоавторитаризму, продовження зниження якості демократії.

Висхідний характер авторитаризму проявився в низці процесів, зокрема таких: 1) розширення повноважень виконавчої гілки влади, обмеження демократичного контролю за діями урядів; 2) відкрита ворожість правителів-автократів до думки громадянського суспільства, незалежних голосів, опозиції; 3) перенесення або й скасування чергових виборів; 4) зростання тиску на вільні медіа, обмеження свободи слова, цензура; 5) обмеження права на мирні зібрання, навіть ті, які відповідні до правил фізичного дистанціювання та використання засобів індивідуального захисту; 6) посилення цифрового та фізичного спостереження влади за населенням. Цей перелік неповний і окреслює лише найочевидніші прояви висхідного авторитаризму, зумовлені пандемією Covid-19.

Такого масштабу проблема, як пандемія коронавірусу, мала наслідком пошук нових механізмів та інструментів протидії інфікуванню населення, які вступали в суперечність зі стандартами демократії та прав людини. Очевидно, що ці механізми та інструменти можуть уважатися виправданими, лише якщо протидіяти проблемі неможливо за допомогою усталених прозорих, демократичних процедур. При цьому важливо, щоб після стабілізації ситуації уряди скасували усі тимчасові надзвичайні процедури та не перетворили їх на постійні правила соціальної взаємодії. Запровадження надзвичайного стану з будь-яких причин повинно одразу включати часові обмеження та уможливити парламентський нагляд.

Будь-який надзвичайний стан, який надає якійсь інституції надзвичайні повноваження, має бути пропорційний своїй меті та тривати, лише доки це абсолютно необхідно. В історії вже фіксувалися випадки нібито «тимчасових» надзвичайних заходів, які застосовувалися невинувато тривалий час [22].

Взяття надзвичайних ситуацій під контроль мають ґрунтуватися на науковій оцінці різного типу ризиків. Загалом авторитарна відповідь на пандемію не може бути гуманітарним шляхом розв'язання проблеми й істотно погіршує якісні параметри демократії.

## REFERENCES

1. Maerz, S. F, Luhrmann, A., Hellmeier, S., Grahn, S., & Lindberg, S. I. (2020) The state of the World 2019: Autocratisation surges – resistance grows. *Democratisation*, 27 (6), 909–927.
2. 2020 Rule of Law Report. The rule of law situation in the European Union. European Commission. Brussels, 30.09.2020. COM(2020) 580 final. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0580&from=EN>
3. Thomson, S., & Ip, E. C. (2020). COVID-19 Emergency Measures and the Impending Authoritarian Pandemic. *Journal of Law and the Biosciences*, 7 (1). Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7543595/>
4. Hartman, T. K., Stocks, T. V. A., & McKay, R., et al. (2021). The Authoritarian Dynamic During the COVID-19 Pandemic: Effects on Nationalism and Anti-Immigrant Sentiment. *Social Psychological and Personality Science*, 12 (7), 1274–1285.
5. Carothers, T., & Wong, D. (2020). Authoritarian Weaknesses and the Pandemic. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2020/08/11/authoritarian-weaknesses-and-pandemic-pub-82452>.
6. 2020. évi XII. törvény a koronavírus elleni védekezésről. *Nemzeti Jogszabálytár*. Retrieved from <https://njt.hu/jogszabaly/2020-12-00-00> [in Hungarian].
7. European Parliament (2022). European Parliament resolution of 15 September 2022 on the proposal for a Council decision determining, pursuant to Article 7(1) of the Treaty on European Union, the existence of a clear risk of a serious breach by Hungary of the values on which the Union is founded (2018/0902R(NLE)). Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0324\\_EN.html](https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0324_EN.html).
8. Coronavirus: India home quarantine families face discrimination (2020). *BBC*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-52201706>.
9. Gettleman, J., & Schultz, K. (2020, 24 March). *Modi Orders 3-Week Total Lockdown for All 1.3 Billion Indians*. *New York Times*.
10. Ahmetašević, N. (2020). Bosnia and Herzegovina's COVID-19 Response Threatens Fragile Rights. *Kosovo 2.0* Retrieved from <https://kosovotwopointzero.com/en/bosnia-and-herzegovinas-covid-19-response-threatens-fragile-human-rights/>.
11. Sućec/Hina, N. (2020). BiH u velikim problemima: Migranti će morati iza bodljikave žice, slijede nam najteži dani. *tportal.hr*. Retrieved from <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/bih-u-velikim-problemima-migranti-ce-morati-iza-bodljikave-zice-slijede-nam-najtezi-dani-20200318> [in Croatian].

12. Government of India (2020). *Guidelines on the measures to be taken by Ministries/ Departments of Government of India, State/Union Territory Governments and State/ Union Territory Authorities for containment of COVID-19 Epidemic in the Country*, Annexure to Ministry of Home Affairs Order. No. 40–3/2020-D (March 24, 2020), r. 6.
13. Jordan, Oman, Morocco, and Yemen suspend newspaper production, citing COVID-19 fears (2020). *Committee to Protect Journalists*. Retrieved from <https://cpj.org/2020/03/jordan-oman-morocco-and-yemen-suspend-newspaper-pr/>.
14. Morgenbesser, L. (2019). Cambodia's Transition to Hegemonic Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 30(1), 158–171.
15. Fremer, I. (2020). Uzbekistan: Codes Amended to Increase Criminal and Administrative Responsibility amid Coronavirus Pandemic. *Library of Congress*. Retrieved from <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2020-09-17/uzbekistan-codes-amended-to-increase-criminal-and-administrative-responsibility-amid-coronavirus-pandemic/>.
16. Matyakubova, D. (2020). Behind the Glitter: The Pandemic and Civil Freedoms in Uzbekistan. *The Foreign Policy Centre*. Retrieved from <https://perma.cc/R5YA-WBLC>
17. Holtz-Bacha, C. (2022). More than Just Collateral Damage. Ramifications of the Pandemic for Freedom of the Press. *Publizistik*, 67, 31–50. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11616-021-00699-4>.
18. Cendic, K., Gosztonyi, G. (2020). Freedom of expression in times of Covid-19: chilling effect in Hungary and Serbia. *Journal of Liberty and International Affairs*, 6, 14–29. DOI: <https://doi.org/10.47305/JLIA2060014c>.
19. Andersen, P. T., Loncarevic, N., & Damgaard, M. B., et al. (2022). Public health, surveillance policies and actions to prevent community spread of COVID-19 in Denmark, Serbia and Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 50(6), 711–729. DOI: <https://doi.org/10.1177/14034948211056215>.
20. Matlosa, K. (2021). Pouring Salt into the Wound: The Crisis of International Election Observation and COVID-19 in Africa. *Journal of Asian and African Studies*, 56(8), 1967–1981. DOI: <https://doi.org/10.1177/0021909621999402>.
21. Ang, Y. Y. (2020). When COVID-19 meets centralized, personalized power. *Nature Human Behaviour*, 4, 445–447. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0872-3>.
22. Head, M. (2017). *Emergency Powers in Theory and Practice: The Long Shadow of Carl Schmitt*. New York: Routledge.

**Саутёнков Виталий Николаевич,**

аспирант кафедры политологии, Одесский национальный университет  
имени И. И. Мечникова, Украина

## ПАНДЕМИЯ КОРОНАВИРУСА КАК ФАКТОР УСИЛЕНИЯ НЕОАВТОРИТАРИЗМА

*Аргументировано, что пандемия Covid-19 повлияла на политическую сферу, включая трансформацию политических режимов. Доказано, что такие ситуационные*



факторы, как пандемия, усиливают авторитарные характеристики политического режима, особенно в государствах с неустойчивой демократической традицией. Определены основные проявления усиления неоавторитаризма во время пандемии: нарушение баланса между ветвями власти; перенос очередных выборов; введение новых методов массового наблюдения; сужение гарантированных прав и свобод человека и гражданина; усиление цензуры и контроля за медиа; давление на оппозицию и критический сегмент гражданского общества и др. Аргументировано, что пандемия коронавируса деструктивно повлияла на качество демократии в государствах со всеми типами политических режимов, особенно в государствах с неполной демократией, гибридными и авторитарными режимами. Подтверждена гипотеза, что автократические государственные лидеры, почувствовав во время пандемии преимущества своей расширенной компетенции, будут стремиться сохранить свои дополнительные полномочия.

**Ключевые слова:** политический режим, неоавторитаризм, пандемия Covid-19, качество демократии.

**Sautonkov Vitalii Mykolaiovych,**

postgraduate student at the Department of Political Science,  
Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

## **CORONAVIRUS PANDEMIC AS A FACTOR IN THE STRENGTHENING OF NEO-AUTHORITARIANISM**

*It is argued that the Covid-19 pandemic has affected the political sphere, in particular the transformation of political regimes. Situational factors such as the Covid-19 pandemic are proven to exacerbate the authoritarian characteristics of the political regime, especially in states with an unstable democratic tradition. The key manifestations of the strengthening of neo-authoritarianism, which became apparent during the pandemic, are identified: imbalance between the branches of government; postponement of regular elections; introduction of new methods of mass surveillance; narrowing of guaranteed human and citizen rights and freedoms; increased censorship and pressure on the media; pressure on the opposition and critical segment of civil society, etc. It is substantiated that the coronavirus pandemic has had a destructive effect on the quality of democracy in states with all types of political regimes, especially in states with flawed democracies, hybrid and authoritarian regimes. The hypothesis is confirmed that autocratic state leaders, having experienced the benefits of their expanded competence during the pandemic, seek to retain their additional powers.*

**Keywords:** political regime, neo-authoritarianism, Covid-19 pandemic, quality of democracy.

